

ЛІКВІДНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ІНДИКАТОР ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Метою дослідження є розкриття причинно-наслідкових зв'язків між банківською ліквідністю та іншими макроекономічними станами і процесами. Як засіб досягнення мети, виокремлено основні показники фінансової системи, які, впливаючи на ліквідність, несуть негативні наслідки для економіки загалом. В результаті маємо внутрішні та зовнішні чинники, які призводять до проявів економічної нестабільності та змушені адаптуватись до глобальних викликів. Досліджено канали впливу ліквідності на стан економіки. Проаналізовано та структуровано підходи до сутності економічної нестабільності, показано її причини та форми прояву. Запропоновано визначення сутності глобальних викликів та глобальних викликів для банків.

Ключові слова: ліквідність, ліквідність банку, економічна нестабільність, глобальний виклик.

I. Y. STUKAN, A. P. STRYZHAK
"Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

LIQUIDITY OF THE BANKING SYSTEM AS AN INDICATOR OF ECONOMIC INSTABILITY

The goal of article is the disclosure of causation between bank liquidity and other macroeconomic conditions and processes. As a means to an end, there was singled out key indicators of the financial system that are affecting liquidity have negative consequences for the economy as a whole. The result is internal and external factors that lead to manifestations of economic instability and forced to adapt to global challenges. The article is investigates channels of influence liquidity at the economy. There was analyzed and structured approach to the essence of economic instability, displayed its causes and manifestations. Also there is a definition of the nature of global challenges and global challenges for banks.

Keywords: liquidity, the liquidity of the bank, economic instability, global challenge.

Постановка проблеми. Міжнародну фінансову кризу можна визначити як глибокий розлад кредитно-фінансових систем у низці країн, що зумовлює до різких диспропорцій у міжнародних валютно-кредитних системах. Центром фінансових криз є грошовий капітал, а безпосередньою сферою прояву – кредитні установи і державні фінанси. Основною причиною даних диспропорцій є значне погіршення ліквідності банків, викликане стрімким відтоком депозитів населення, погіршенням якості кредитного портфелю та необхідністю банків погашати валютні синдикувані кредити та єврооблігації. Ураховуючи зазначене вище, необхідним є дослідження впливу ліквідності на розвиток економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та прикладних аспектів аналізу ліквідності присвячені наукові розробки як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, зокрема, праці М. І. Савлука, В. І. Міщенко та А. В. Сомик, О. І. Лаврушина, П. Роуза, С. Краснова, Т. Кричевської та інших.

Основна увага науковців та практиків приділялась дослідженню аналізу ліквідності балансу банку та його ліквідної позиції. Недостатньо розробленими залишаються питання аналізу впливу ліквідності банку на наслідки кризових ситуацій.

Мета статті – розробка теоретико-методологічних положень щодо з'ясування впливу ліквідності банківської системи на показники економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Банківська система є важливою єдиною ланкою між макроекономічними факторами та мікроекономічними процесами, а отже, істотно впливає на успішність чи неуспішність розвитку економіки.

Своєчасність і повнота виконання своїх функцій банківськими установами та банківською системою в цілому значною мірою залежить від їх ліквідності, яка є однією із загальних якісних характеристик діяльності банку, що обумовлює його надійність, стійкість та конкурентоспроможність. У процесі своєї діяльності банківські установи постійно наражаються на ризик ліквідності, тобто ймовірності настання ситуації невідповідності між попитом і пропозицією коштів та неспроможності банку своєчасно й у повному обсязі виконати свої грошові зобов'язання.

В цілому ліквідність банківської системи є складним явищем, яке визначається сукупною ліквідністю банківських установ другого рівня й обумовлюється багатьма факторами внутрішнього та зовнішнього впливу на мікро- та макrorівні, що перебуває в постійній зміні та взаємозв'язку (табл. 1).

Банк повинен бути спроможним не лише усувати проблеми, виявлені за показниками своєї ліквідності, а й здійснювати тактичне і стратегічне управління ліквідністю на основі всебічного аналізу всіх чинників, які тією чи іншою мірою впливають на можливість банку виконувати свої зобов'язання. Провідні науковці по-різному підходять до визначення і класифікації таких чинників.

Такі науковці, як А. М. Мороз, М. І. Савлук виділяють дві великі групи чинників, які впливають на

ліквідність банку [2]:

- наявність у банку необхідної суми ліквідних коштів;
- можливість залучення ліквідних коштів шляхом їх запозичення чи продажу активів.

Таблиця 1

Характеристика змін у ліквідності банківської системи [1]

Ознаки зменшення банківської ліквідності	Ознаки зростання банківської ліквідності
<ul style="list-style-type: none"> • зменшення обсягів коштів банків на кореспондентському рахунку; • зростаючий (великий) попит на кредити рефінансування НБУ; • підвищення залежності ресурсної бази від обсягів міжбанківського кредитування; • зниження залишків готівки в касах банків; • зростання відсоткових ставок на грошово-кредитному ринку 	<ul style="list-style-type: none"> • збільшення обсягів коштів банків на кореспондентському рахунку; • зростання попиту банків на стерилізаційні операції центрального банку та зменшення попиту на операції з рефінансування; • зниження залежності ресурсної бази від обсягів міжбанківського кредитування; • зниження відсоткових ставок на грошово-кредитному ринку

Такий підхід базується на існуючих методах управління ліквідністю банків, але він не передбачає дослідження передумов вибору того чи іншого методу.

В. І. Міщенко та А. В. Сомик розглядають чинники впливу на ліквідність на мікро- та макрорівнях. Зокрема, на мікрорівні дотримання банком належного рівня ліквідності залежить від таких основних чинників:

- відповідність структури активів і пасивів за строками та сумами;
- структури і стабільності депозитної бази;
- якість активів і достатність капіталу банку;
- стратегія управління ліквідністю;
- репутація банку тощо.

Ліквідність банку визначається його спроможністю адаптуватися до скорочення зобов'язань, здійснити фінансування зростання активів за мінімальною вартістю чи своєчасно ліквідувати активи за ринковою ціною.

Ліквідність банківської системи формується під впливом зовнішніх факторів загальноекономічного характеру, найважливішими з яких нині в Україні є:

- динаміка коштів Уряду на рахунках у Національному банку України;
- інтервенції центрального банку на валютному ринку;
- динаміка готівки в касах банків та поза банками;

- результати використання Національним банком відповідних механізмів та інструментів регулювання грошово-кредитного ринку в попередньому періоді [1].

У працях О. І. Лаврушина розглядаються зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на ліквідність банку. До внутрішніх чинників належать: стійка капітальна база банку, якість активів, якість депозитів, помірна залежність від зовнішніх джерел, співставність активів і пасивів за строками, менеджмент, першокласний імідж банку. До групи зовнішніх чинників належать: загальна політична та економічна ситуація в країні, розвиток ринку цінних паперів і міжбанківського ринку, організація системи рефінансування, ефективність регулюючих функцій центрального банку [3]. Схожа класифікація запропонована Г. С. Пановою, яка виділяє дві групи чинників, що впливають на ліквідність: мікроекономічні та макроекономічні чинники [4].

На думку С. Краснова, на сучасному етапі розвитку економіки країни спостерігається послаблення ліквідності банків. Причини цього – в бюджетному дефіциті, інфляції, спаді виробництва, зростанні неплатежів, що перейшло в платіжну кризу [5]. Тобто автором розглядаються зовнішні чинники і при цьому не враховується наявність широкого спектра внутрішніх чинників.

Узагальнивши різні погляди щодо чинників, які впливають на ліквідність банку, пропонуємо наступну їх класифікацію (табл. 2).

Від репутації, розміру, фінансового стану, кількості клієнтів значною мірою залежать можливості банку щодо залучення депозитів, налагодження зв'язків з партнерами та інвесторами, що впливає на якість і структуру активів і пасивів.

На відміну від внутрішніх чинників, зовнішні є неконтрольованими з боку банків. Через це особливої уваги набуває аналіз і прогнозування впливу зовнішніх чинників.

Значно впливає на ліквідність банків загальний стан та розвиток економіки країни. Нестабільний і послаблений стан економіки спричиняє недовіру клієнтів та інвесторів до банківської системи. Це призводить до відтоку депозитів з банків, погіршення якості кредитного портфеля і послаблення ліквідності. Нерівномірність регіонального розвитку економіки обумовлює необхідність прогнозування грошових потоків залежно від територіального розташування структурних підрозділів банку.

Чинники, які впливають на ліквідність банку

Зовнішні чинники	Внутрішні чинники
<ul style="list-style-type: none"> - загальний стан і розвиток економіки країни (рівень інфляції, динаміка ВВП, фінансові результати діяльності підприємств, доходи і заощадження населення, розвиток ринку цінних паперів, ринку фінансових ресурсів, банківська конкуренція та ін.); - стан світової економіки; - політична ситуація; - соціальні чинники; - особливості регіонального розвитку економіки; - політика Національного банку 	<ul style="list-style-type: none"> - кваліфікація і досвід управлінського персоналу банку; - фінансовий стан і розмір банку; - ділова репутація банку; - структура і динаміка клієнтської бази; - структура і динаміка активів і пасивів банку; - рівень організації банківського менеджменту і маркетингу; - якість кредитного портфеля і портфеля цінних паперів

Від коливань попиту населення та суб'єктів господарювання на депозити та кредити залежать обсяги банківських операцій, що безпосередньо впливає на ліквідність банку. Наявність інфляційних очікувань і рівень інфляції визначають стратегічні напрямки банківської політики. В першу чергу, це стосується оцінки строковості залучених коштів та збільшення обсягів довгострокових кредитів, адже рівень інфляції впливає на розмір процентних ставок.

У зв'язку з процесами глобалізації та світової інтеграції вагомим чинником можна вважати стан світової економіки. Дане питання набуває особливої актуальності через загострення світової фінансової кризи.

На окрему увагу останнім часом заслуговує вплив політичної ситуації на ті чи інші явища, включаючи банківський сектор і ліквідність банків зокрема. Нестабільна політична ситуація призводить до постійної зміни законодавства, вимог до банків, частого перегляду податків. Це майже унеможливило планування банківської політики, створює додаткові перешкоди в управлінні ліквідністю банків.

На нашу думку, варто також виділити соціальні чинники, до яких віднесено середній рівень доходів, витрат і заощаджень населення, прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату, обсяги соціальних виплат населенню тощо. Соціальні чинники обумовлюють бажання і спроможність населення користуватись банківськими послугами. Так, збільшення заощаджень фізичних осіб сприяє зростанню пропозиції ліквідних коштів.

Варто зауважити, що одним з найбільш вагомих зовнішніх чинників, що впливають на ліквідність банку, є політика Національного банку України, що здійснюється через систему державного нагляду і регулювання діяльності банків. Національний банк встановлює і контролює обов'язкові нормативи ліквідності для банків, надає кредити для підтримки ліквідності, впливає на функціонування міжбанківського ринку, встановлюючи обов'язкові резерви банків, регулюючи загальну грошову масу, рівень інфляції та стан валютного ринку.

На сьогоднішній день діяльність центрального банку пов'язана з низкою глобальних викликів, які потребують відповіді на них та адаптації до наслідків, які відображаються на економіці країни.

Кандидат економічних наук Т. Кричевська під викликами розуміє неадекватність усталеного змісту грошово-кредитної політики сучасному економічному й інституційному середовищу, зокрема щодо:

- цілей;
- механізмів та інструментів;
- результатів;
- неефективності застосування універсальних і стандартних інструментів ГКП в різних інституційних середовищах.

Першим викликом традиційному розумінню цілей ГКП стало те, що в умовах кризи не спрацьовує прийнятий розподіл цілей між двома інструментами макроекономічного регулювання – грошово-кредитною і фінансово-бюджетною політикою.

Другий виклик пов'язаний з неадекватністю новим реаліям загальноприйнятих механізмів ГКП. Зміст даного виклику в умовах кризи полягає, по-перше, в неефективності процентної ставки як інструмента ГКП; по-друге, у відсутності зв'язку між короткостроковою ставкою центрального банку і довгостроковими ставками; по-третє, в неефективності інструментів репо, що не впливають на структуру балансу центрального банку й економічних суб'єктів; по-четверте, в тому, що не працює система автоматичного розподілу емісійних ресурсів між суб'єктами господарювання.

Третім викликом для ГКП є невизначеність її результатів. Сьогодні висловлюються абсолютно полярні думки про те, що відбувається після безпрецедентних заходів монетарного стимулювання – інфляція чи дефляція.

Четвертий виклик – це неефективність застосування універсальних і стандартних інструментів

грошово-кредитної політики в різних середовищах. Поведінка фінансових посередників має надзвичайне значення для ефективності грошово-кредитної політики з огляду на непересічну роль фінансових інституцій у монетарному трансмісійному механізмі. Мотивація ж і поведінка фінансового капіталу вельми неоднакові в різних країнах, незважаючи на використання загальних міжнародних стандартів банківського нагляду [6].

Отже, глобальні виклики для банків – значні зміни у банківській діяльності, викликані трансформаційними процесами у глобальній економіці, кризами, дисбалансами.

Кожне з наведених явищ та процесів призводить до втрати гнучкості економічної системи, внаслідок чого це призводить до економічної нестабільності (табл. 3).

Таблиця 3

Підходи до визначення економічної нестабільності

Автор	Визначення	Спільне	Відмінне
Климко Г. Н.	Економічна (макроекономічна) нестабільність – втрата мобільності, динамічності та гнучкості економічної системи, нездатність своєчасно і повною мірою пристосуватись до змін внутрішніх умов її функціонування та навколишнього середовища [12]	Економічна нестабільність ототожнюється з макроекономічною	Економічна нестабільність розглядається як втрата мобільності, динамічності та гнучкості економічної системи
Могиліна Л. А.	Економічна нестабільність – стан розбалансованості економічної системи держави, що характеризується коливанням макроекономічних показників і нездатністю оперативного реагувати на зміни внутрішніх і зовнішніх умов її функціонування внаслідок порушення існуючих у ній взаємозв'язків [13]	В основі економічної нестабільності є нездатність економічної системи своєчасно реагувати на зміни внутрішніх і зовнішніх умов	Економічна нестабільність – це стан економічної системи
Грабчук О. М.	Нестабільна економіка – та економіка, яка знаходиться в стані нерівноваги внаслідок внутрішніх і зовнішніх факторів і супроводжується інфляційними процесами, занадто дорогими кредитами тощо [14]	Основною характерною рисою економічної нестабільності є відсутність рівноваги в економічній системі	Важливим показником нестабільної економіки є завищені відсотки на кредити
Сумароков В.Н.	Нестабільна економіка – відсутність гарантування повної зайнятості, стабільного рівня цін, наявність інфляції [15]	Розуміння економічної нестабільності зведено до 2-3 показників, одним з яких є інфляція	Показниками, економічної нестабільності є відсутність гарантування повної зайнятості та стабільного рівня цін

Слід також зазначити, що під економічною нестабільністю розуміють як волатильність певних економічних показників, так і стабільну розбалансованість економіки (якщо, наприклад, декілька років підряд темп інфляції залишається стабільно високим). На нашу думку, оптимальним є так званий компромісний підхід, згідно з яким поняття економічної нестабільності можна оперувати й у випадку волатильності окремих макроекономічних показників і, маючи на увазі порушення рівноваги економіки, у цілому (рис. 1).

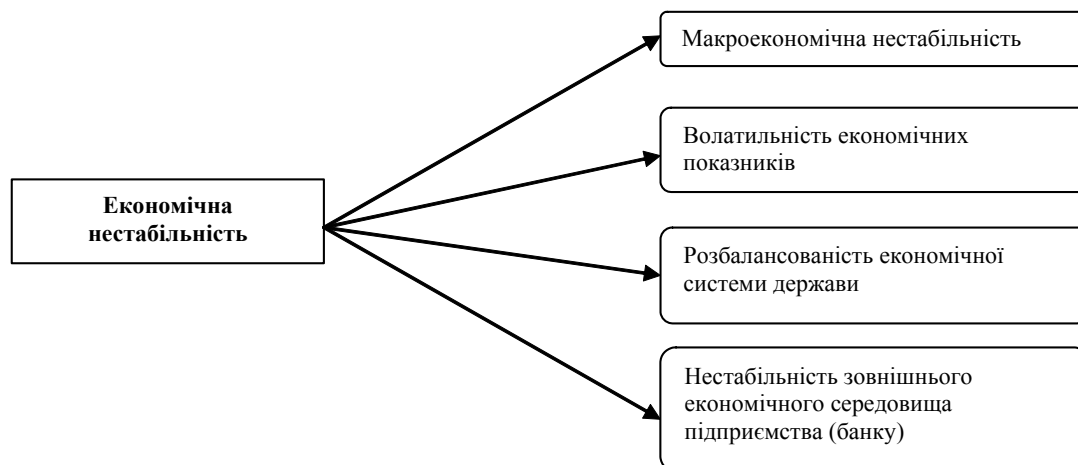

Рис. 1. Систематизація наукових підходів стосовно розуміння сутності поняття економічної нестабільності

Аналіз розуміння змісту досліджуваного поняття як макроекономічної нестабільності, з одного боку, і нестабільності економічного середовища підприємства, з іншого, показав, що більш доцільним є підхід щодо розгляду економічної нестабільності на макrorівні.

Аналіз підходів до розуміння сутності економічної нестабільності як з точки зору волатильності певних економічних показників, так і з позиції розбалансованості економіки в цілому сформував нашу думку щодо можливості їх використання для відображення досліджуваної категорії як економічного явища.

Отже, під економічною нестабільністю слід розуміти стан розбалансованості економічної системи держави, що характеризується коливанням макроекономічних показників і нездатністю оперативно реагувати на зміни внутрішніх і зовнішніх умов її функціонування внаслідок порушення існуючих у ній взаємозв'язків [13].

Розглянемо підходи науковців, які не дають визначень понять “економічна нестабільність” чи “макроекономічна нестабільність”, проте розглядають їх форми прояву (рис. 2).

Дослідник О. О. Мамалуй, характеризує економічну нестабільність, всю увагу зосереджує на явищі безробіття, зазначаючи, що “економічна нестабільність також супроводжується інфляційними процесами” [16].

Науковець В. А. Палехова додає до вищезазначених форм прояву економічної нестабільності економічні цикли [17].

Вчені Л. О. Каніщенко, Г. Н. Климко, В. П. Нестеренко та А. А. Чухно, розкриваючи сутність макроекономічної нестабільності, її проявами теж визначають високий рівень безробіття та темп інфляції, але детально досліджують лише безробіття [12].

Науковець М. І. Небава, досліджуючи тему макроекономічної нестабільності, розглядає економічні цикли, безробіття та інфляцію [18].

Науковець В. Д. Базилевич до форм прояву макроекономічної нестабільності, крім безробіття та економічних циклів, додає нециклічні коливання економіки, що є наслідками виникнення різного роду кризових явищ в економіці [19]. Погоджуємося з автором цієї думки, оскільки під впливом різноманітних факторів в економіці держави дійсно можуть виникати кризові явища, що характеризуються відсутністю чіткого періоду повторюваності.

Рис. 2. Форми прояву економічної нестабільності

Особливістю є те, що кожна із вищезазначених форм прояву економічної нестабільності може бути як формою нециклічного коливання (нестабільності економіки, зумовленої певними чинниками, що настає всупереч традиційній картині циклічного розвитку економіки), так і однією з характеристик таких фаз економічного циклу, як спад чи депресія. На нашу думку, цей перелік є неповним і може бути доповнений іншими формами, наприклад, валютною нестабільністю.

Основа збільшення нестабільності розвитку економіки полягає у здійснюваній економічній політиці, яка характеризується неадекватністю стратегічним завданням (рис. 3). Причиною цього є гальмування економічних реформ.

Головними характеристиками нестабільності економіки є: незавершеність важливих процесів ринкової трансформації, вузькість внутрішнього ринку, велика залежність від зовнішнього ринку, низький рівень економічного суверенітету в умовах випереджального зростання фінансового сектору у відриві від реального, відсталість структури економіки та її надмірною енергоємністю.

В структурі нестабільності економіки, викликаній чинниками що зумовили поширення фінансової кризи в Україні, суттєве значення має нестабільність у валютно-фінансовій системі. Вона характеризується:

- економічно необґрунтованим знеціненням або подорожчанням національної валюти;
- різким коливанням валютних курсів; заміною грошової одиниці або її вартісної основи;
- значним обсягом спекулятивних операцій валютою, швидких і значних за масштабами припливів і відпливів валютних резервів;

- різкою незбалансованістю міжнародних розрахунків;
- погіршенням міжнародної валютної ліквідності тощо.

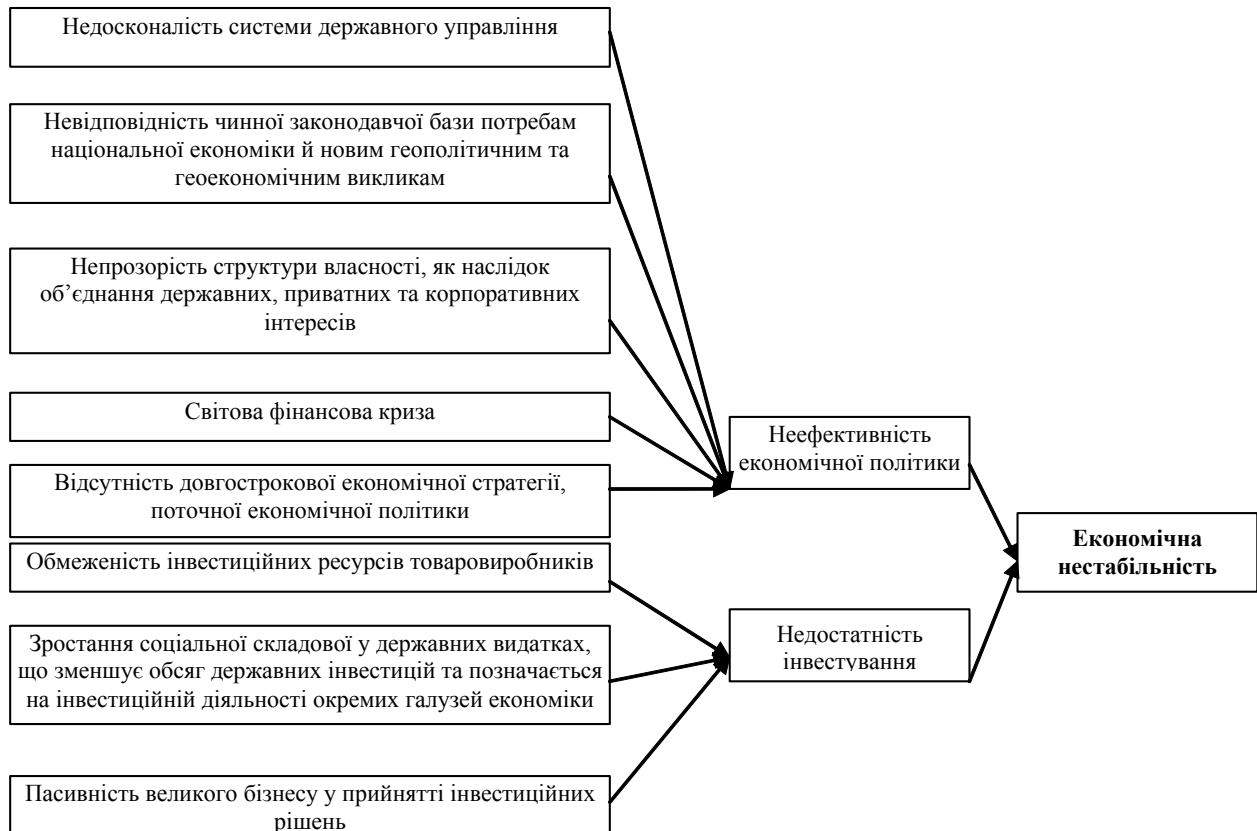

Рис. 3. Причини нестабільного розвитку економіки

Ще одним з джерел посилення нестабільності національної економіки є глобалізаційні процеси, характерним для яких є свобода переміщення капіталів, яка в свою чергу є основним чинником нестабільності світового фінансового ринку і сприяє виникненню на ньому кризових явищ. Економічна глобалізація призводить до зменшення можливості України впливати на стан власних фінансових ринків.

Світовий валютний ринок сьогодні увійшов до фази підвищеної нестійкості, яка проявляється в різких і несподіваних коливаннях курсів основних валют. Обмінні курси основних валют були дуже нестабільні протягом 2014 – 2015 рр., і ескалація напруженості швидко розповсюдилася на інші валюти. Нездатність підтримувати стабільність обмінних курсів між трьома основними міжнародними резервними валютами негативно позначилася також і на валютах країн з ринковою економікою, що формується. Різне збільшення припливу капіталу в економіку, що розвиваються, внаслідок розширення грошової маси у розвинених країнах та переформування портфеля міжнародних інвесторів, а також послаблення курсу долара, створило тиск у бік підвищення обмінних курсів у деяких країнах з ринковою економікою, що формується. Країни, що розвиваються, відреагували на це втручанням на валютних ринках і/або введенням контролю за рухом капіталу, щоб уникнути підвищення курсів валют, втрати конкурентоспроможності та утворення фінансових “бульбашок”.

Література

1. Ліквідність банківської системи України : науково-аналітичні матеріали / В.І. Міщенко, А.В. Сомик та ін. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – Вип. 12. – 180 с.
2. Гроші та кредит : підручник ; за наук. ред. М. І. Савлука. — 6-е вид., перероб. і доп. — К. : КНЕУ, 2011. — 589 с.
3. Управление деятельностью коммерческого банка (банковский менеджмент) : учебник / под. ред. О. И. Лаврушина. – М. : Юристъ, 2003. – 688 с.
4. Панова Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Г. С. Панова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 270 с.
5. Краснов С. Ліквідність банків України та їхня кредитна політика в умовах переходу до ринкової економіки / С. Краснов // Банківська справа. – 2004. – № 5. – С. 37–39.
6. Кричевська Т. Фінансово-економічна криза і виклики для грошово-кредитної політики / Т.

- Кричевська // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 65–75.
7. Рогач О.І. Міжнародні фінанси : підручник / Рогач О.І. – К. : Либідь, 2003. – 784 с.
 8. Сіденко В.Р. Нові глобальні виклики та їх вплив на формування суспільних цінностей / В.Р. Сіденко // Український соціум. – 2014. – № 1 (48). – С. 7–18.
 9. Шимаї М. Виклики для посткризової глобальної системи / М. Шимаї // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 22–29.
 10. Цікановська Н.А. Механізм забезпечення фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Цікановська Н.А. / Університет банківської справи Національного банку України. – Київ, 2013.
 11. Уманців Ю. М. Глобальні фінансові виклики: світовий досвід та українські реалії / Ю. М. Уманців // Фінанси України. – 2010. – № 1. – С. 73–85.
 12. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : підруч. для студ. екон. спец. вищ. закл. осв. / Г. Н. Климок, В. П. Нестеренко, Л. О. Каніщенко та ін. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1999. – 743 с.
 13. Могиліна Л. А. Науково-теоретичні основи економічної нестабільності в контексті її впливу на фінансову безпеку підприємств / Л. А. Могиліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 39. – С. 127–134.
 14. Грабчук О. М. Джерела нестабільності розвитку національної економіки України / О. М. Грабчук // Альянс наук: вчений – вченому : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 берез. 2012 р. : у 6 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2012. – С. 80–83.
 15. Сумароков В. Н. Государственные финансы в системе макроэкономического регулирования / В. Н. Сумароков. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 224 с.
 16. Мамалуй, О. О. Основи економічної теорії : підручник / О. О. Мамалуй, О. А. Гриценко, Л. В. Гриценко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 479 с.
 17. Палехова В. А. Макроекономіка : навчальний посібник / Палехова В. А. – 2-е вид., доп. та перероб. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 304 с.
 18. Небава М. І. Теорія макроекономіки : навч. посібник / М. І. Небава. – К. : Слово, 2003. – 535 с.
 19. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 6-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.
 20. Кравчук Н.Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору / Кравчук Н.Я. – К. : Знання, 2012. – 782 с.

Надійшла 14.09.2015; рецензент: д. е. н. Логвін Д. М.